

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۱۷	جدول ۱-۱ نگرش‌های سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای در ایران
۱۸	جدول ۱-۲ سیر تکامل تعاریف آمایش سرزمین در ایران
۲۲	جدول ۱-۳ مفهوم راهبرد در برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی
۲۲	جدول ۱-۴ سیر تحول تعاریف و پیشینه راهبرد در برنامه‌ریزی فضایی
۳۴	جدول ۱-۵ ویژگی‌های اصلی سه تفکر راهبردی فضایی
۵۶	جدول ۱-۶ سیر تطور معیارهای مختلف برنامه‌ریزی فضایی در سنت‌های فکری طبیعت‌گرا و ...
۶۱	جدول ۱-۷ سیاست‌های منطقه‌ای نئو کلاسیک: رویکرد بازار آزاد
۶۵	جدول ۱-۸ سیاست‌های منطقه‌ای نئو کینزی؛ رویکرد مداخله
۷۱	جدول ۱-۹ مبانی تفاوت در مفهوم توسعه از منظر مدرنیسم و پساتوسعه‌گرایی
۷۳	جدول ۱-۱۰ نقاط ضعف و قوت بالقوه عناصر سیستم‌های نوآوری منطقه‌ای
۷۸	جدول ۱-۱۱ اصول احیای پایداری
۱۰۱	جدول ۳-۱ طبقات نقشه ارتفاعی کشور (به استثنای نیم‌رخ شمالی البرز)
۱۰۱	جدول ۳-۲ طبقات نقشه ارتفاعی کشور برای نیم‌رخ شمالی البرز
۱۰۱	جدول ۳-۳ طبقات نقشه شیب
۱۰۱	جدول ۳-۴ طبقات نقشه جهت‌های جغرافیایی منطقه
۱۱۰	جدول ۳-۵ مدل اکولوژیکی کاربری جنگل‌داری
۱۱۳	جدول ۳-۶ مدل اکولوژیکی کاربری‌های کشاورزی و مرتع‌داری
۱۱۴	جدول ۳-۷ مدل اکولوژیکی آبرزی‌پروری
۱۱۶	جدول ۳-۸ مدل اکولوژیکی توسعه شهری، روستایی و صنعتی
۱۲۶	جدول ۳-۹ جمع‌بندی روش‌های یکپارچه‌سازی خدمات اکوسیستم در فرایند برنامه‌ریزی فضایی
۱۵۵	جدول ۵-۱ توزیع مراکز کلان‌شهری جهان با جمعیت بیش از ۸ میلیون نفر (۱۹۵۰-۲۰۱۵)
۱۵۹	جدول ۵-۲ شاخص‌های جمعیتی مورد استفاده در تحلیل وضعیت جمعیتی منطقه
۱۶۳	جدول ۵-۳ دیدگاه‌های عمده مهاجرتی و نظریه‌های ارائه‌شده درباره آن‌ها
۱۶۳	جدول ۵-۴ پیامدهای مهاجرت بر ساخت جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی و بازتاب فضایی آن

۱۷۰	جدول ۵-۵	مدل‌های منتخب برای بررسی نظام شهری در طرح‌های آمایش منطقه‌ای
۱۸۹	جدول ۵-۶	تعاریف سرمایه اجتماعی بر اساس هدف و سطح تحلیل
۱۹۲	جدول ۵-۷	زمینه‌های تأثیرگذاری سرمایه اجتماعی بر رؤس و حوزه‌های آمایش منطقه‌ای
۱۹۶	جدول ۵-۸	ابعاد و شاخص‌های پیشنهادی مطالعه سرمایه اجتماعی در سطح منطقه
۲۰۵	جدول ۶-۱	ویژگی عمده اقتصاد پایه و غیر پایه در رابطه با اشتغال و ویژگی محصول
۲۱۰	جدول ۶-۲	ویژگی‌های تخصص‌یابی منطقه‌ای از منظر نظریه‌های گوناگون
۲۱۲	جدول ۶-۳	ساختار کلی طبقه‌بندی فعالیت‌های اقتصادی ایران (بر اساس نسخه ۴ ISIC)
۲۲۹	جدول ۶-۴	گونه‌بندی روش‌ها و زیرروش‌های استخراج از معادن
۲۳۴	جدول ۶-۵	انواع نظام‌های بهره‌برداری در ایران
۲۳۶	جدول ۶-۶	طبقه‌بندی وضعیت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی در منطقه
۲۵۹	جدول ۶-۷	شاخص‌های سنجش رقابت‌پذیری منطقه‌ای
۲۷۱	جدول ۶-۸	گروه‌بندی سرعت طرح برای درجه‌بندی راه
۲۷۶	جدول ۶-۹	شاخص ظرفیت انواع راه‌ها
۲۷۷	جدول ۶-۱۰	شاخص دسترسی فرودگاه‌ها به تفکیک درجه فرودگاه
۲۷۸	جدول ۶-۱۱	رتبه‌بندی شهرها از نظر دسترسی به شبکه ارتباطی
۲۸۶	جدول ۶-۱۲	انرژی‌های نو و مزایای آن‌ها
۲۸۷	جدول ۶-۱۳	رویکردها و فرض‌های مترتب بر رابطه جریان‌های انرژی و فعالیت‌های اقتصادی
۳۰۹	جدول ۶-۱۴	فهرست مناطق ویژه اقتصادی کشور
۳۱۴	جدول ۶-۱۵	مزایا و کاربردهای حساب‌های منطقه‌ای
۳۱۵	جدول ۶-۱۶	اصول و روش‌های بین‌المللی محاسبه حساب‌های منطقه‌ای
۳۳۳	جدول ۶-۱۷	طبقه‌بندی عملکردی راه‌های ایران
۳۳۴	جدول ۶-۱۸	رده‌بندی فرودگاه‌ها در طرح‌های آمایش منطقه‌ای
۳۳۶	جدول ۶-۱۹	طبقات جمعیتی سکونتگاه‌های شهری در طرح‌های آمایش منطقه‌ای
۳۳۶	جدول ۶-۲۰	طبقات جمعیتی سکونتگاه‌های روستایی در طرح‌های آمایش منطقه‌ای
۳۳۷	جدول ۶-۲۱	سطح‌بندی و طبقه‌بندی سایر عناصر سازمان فضایی
۳۴۱	جدول ۶-۲۲	شناخت نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید مطالعات اقتصادی منطقه
۳۴۳	جدول ۶-۲۳	ماتریس استخراج راهبردهای بهینه و ممکن از مجموع راهبردها
۳۵۱	جدول ۷-۱	سازمان‌ها و نهادهای اصلی مدیریت منطقه‌ای و محلی
۳۵۹	جدول ۷-۲	نهادگرایی جدید در حوزه‌های علمی مختلف
۳۶۹	جدول ۸-۱	مقایسه ویژگی‌های رویکرد مکان‌مرکزی با پارادایم شبکه‌مبنا
۳۶۹	جدول ۸-۲	تغییرات میان پارادایم سلسله‌مراتبی و شبکه‌ای در برنامه‌ریزی فضایی
۳۸۴	جدول ۸-۳	نمونه جدول خلاصه‌شده داده-ستانده

صفحه	عنوان
۳۸۴	جدول ۸-۴ نمونه حساب‌ها و جدول داده- ستانده
۳۸۵	جدول ۸-۵ نمونه جدول ضرایب داده- ستانده
۳۸۶	جدول ۸-۶ ضرایب جدول داده- ستانده
۴۰۶	جدول ۹-۱ تشریح واژه‌های مصطلح و کاربردی مرتبط با آینده
۴۱۱	جدول ۹-۲ روش‌ها و فنون آینده‌نگاری
۴۱۲	جدول ۹-۳ انواع روش‌های دلفی
۴۱۶	جدول ۹-۴ تفاوت میان سناریو، پیش‌بینی و چشم‌انداز
۴۱۷	جدول ۹-۵ ویژگی‌های برنامه‌ریزی سنتی در مقایسه با رویکرد برنامه‌ریزی آمایشی نوین ...
۴۱۸	جدول ۹-۶ طبقه‌بندی امتیازدهی ماتریس عوامل و نیروهای اثرگذار
۴۳۳	جدول ۹-۷ نمونه‌هایی از آرمان‌ها و اهداف بنیادین در آمایش منطقه‌ای
۴۳۶	جدول ۹-۸ رهیافت‌های فضایی توسعه در پهنه‌های مختلف
۴۳۷	جدول ۹-۹ پرسش‌های اساسی در شناخت پیشران‌ها و بازدارنده‌های داخلی در فرایند آمایش منطقه‌ای
۴۳۷	جدول ۹-۱۰ پرسش‌های اساسی در شناخت پیشران‌ها و بازدارنده‌های داخلی در فرایند آمایش منطقه‌ای
۴۴۲	جدول ۹-۱۱ نمونه جدول میانگین ارزش‌دهی راهبردها از سوی نخبگان و مدیران
۴۴۲	جدول ۹-۱۲ نمونه جدول میزان موفقیت و اثرگذاری و میزان جذابیت عملیاتی کردن راهبردها
۴۴۳	جدول ۹-۱۳ نمونه جدول راهبردهای پابرجا براساس تحلیل پابرجایی در مطالعات آمایش منطقه‌ای
۴۵۲	جدول ۹-۱۴ آیین‌نامه‌های مصوب شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان‌ها
۴۵۳	جدول ۹-۱۵ اعضای شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان در آیین‌نامه‌های مصوب
۴۵۹	جدول ۹-۱۶ نمونه جدول گزارش‌های نظارتی از روند برنامه‌ها و طرح‌های عملیاتی ...

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۱۱	شکل ۱-۱ حوزه‌های چهارگانه خرد، کلان، توسعه و آمایش ابعاد مختلف برنامه‌ریزی
۱۴	شکل ۱-۲ سیر زمانی تحولات آمایش سرزمین در ایران
۱۶	شکل ۱-۳ روند دگرگونی اثرگذاری برنامه‌ریزی منطقه‌ای بر نظام برنامه‌ریزی کشور
۲۰	شکل ۱-۴ ارتباط سیاست‌ها، چارچوب‌های آمایش منطقه‌ای و دنیای واقعی
۲۵	شکل ۱-۵ فرایند طراحی و عملیاتی کردن برنامه‌ریزی
۲۹	شکل ۱-۶ سیر تطور مفهوم فضا
۴۵	شکل ۱-۷ مقیاس‌های مورد مطالعه و جایگاه آمایش منطقه‌ای در این مطالعات
۴۶	شکل ۱-۸ چارچوب چشم‌انداز جدید آمایش منطقه‌ای
۴۷	شکل ۱-۹ خصوصیات و الزامات برنامه‌ریزی آمایش منطقه‌ای
۵۹	شکل ۱-۱۰ دوره‌های تکامل برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای
۶۰	شکل ۱-۱۱ عوامل مؤثر بر رشد منطقه‌ای از نظر رویکرد نئو کلاسیک
۶۳	شکل ۱-۱۲ نظریه اقتصاد پایه
۶۳	شکل ۱-۱۳ روند چرخه انباشت
۶۶	شکل ۱-۱۴ نظریه مراحل رشد اقتصادی
۶۶	شکل ۱-۱۵ دوره‌های پنج‌گانه پیشرفت‌های فناورانه بر اساس نظریه موج
۷۵	شکل ۱-۱۶ مدل مزیت‌های رقابتی پورتر
۷۵	شکل ۱-۱۷ مدل هرمی رقابت‌پذیری منطقه‌ای
۸۷	شکل ۲-۱ نکاتی که در بررسی و تعیین حوزه نفوذ باید مد نظر قرار گیرند
۹۷	شکل ۳-۱ نمونه نمودار خروجی گلباد در نرم‌افزار WR Plotview
۹۹	شکل ۳-۲ نمونه‌ای از نقشه بهینه‌بندی اقلیمی
۱۰۲	شکل ۳-۳ نمونه نقشه طبقه‌بندی شیب
۱۰۲	شکل ۳-۴ نمونه نقشه طبقه‌بندی شیب
۱۰۳	شکل ۳-۵ نمونه نقشه بهینه‌بندی خطر زمین‌لرزه
۱۰۴	شکل ۳-۶ نمونه نقشه دبی آب به تفکیک حوضه‌ها و زیرحوضه‌ها

۱۰۵	شکل ۳-۷ نمونه‌ای از نقشه پهنه‌بندی تراکم پوشش گیاهی استان گیلان
۱۱۴	شکل ۳-۸ نمونه‌ای از نقشه وضعیت توان کشاورزی
۱۱۷	شکل ۳-۹ درجه اولویت پارامترهای اشاره شده در مدل اکولوژیکی توسعه شهری، روستایی و صنعتی
۱۱۹	شکل ۳-۱۰ نمونه‌ای از نقشه وضعیت تعادل زیست محیطی
۱۲۱	شکل ۳-۱۱ روابط میان خدمات اکوسیستم و سه نوع دانش مرتبط با پایداری
۱۴۵	شکل ۴-۱ مدل علیت تراکمی (فزاینده) میردال
۱۵۱	شکل ۴-۲ سازمان اجتماعی و سازمان فضایی
۱۵۲	شکل ۴-۳ فرایند تحولات نظام جهانی توسعه و سازوکارهای مؤثر
۱۵۷	شکل ۵-۱ تغییرات تعداد شهرهای بزرگ در دنیا
۱۶۱	شکل ۵-۲ نمونه نقشه تراکم جمعیت در مقیاس بخش
۱۶۶	شکل ۵-۳ انواع الگوهای فضایی- عملکردی سیستم‌های شهری
۱۷۲	شکل ۵-۴ نمونه‌ای از نقشه روند تغییرات نرخ رشد مراکز سکونتگاهی
۱۷۵	شکل ۵-۵ نمونه‌ای از نقشه سطح‌بندی شهرستان‌های استان گیلان از نظر برخورداری از ...
۱۷۶	شکل ۵-۶ انواع الگوهای پراکنش فضایی در سطح منطقه
۱۷۷	شکل ۵-۷ نمونه‌ای از نقشه نظام فضایی سکونتگاه‌های روستایی
۱۹۰	شکل ۵-۸ انواع سرمایه‌های توسعه
۱۹۰	شکل ۵-۹ رابطه مفهومی سرمایه اجتماعی و توسعه
۱۹۳	شکل ۵-۱۰ توصیه‌های کلی و اصلی کاربردی سرمایه اجتماعی در طرح‌های آمایش و توسعه منطقه‌ای
۲۰۱	شکل ۶-۱ ساختار تقسیم‌بندی جمعیت بر اساس تعاریف و شاخص‌های جمعیتی از منظر اقتصادی
۲۰۹	شکل ۶-۲ نمونه نقشه تعیین پهنه‌های صنعتی
۲۲۰	شکل ۶-۳ مشخصه‌های عمومی خوشه‌های صنعتی
۲۲۷	شکل ۶-۴ نمونه‌ای از نقشه پراکنده‌گی معادن به تفکیک نوع (اندیس) معادن
۲۳۹	شکل ۶-۵ انواع روش‌های اندازه‌گیری بهره‌وری
۲۳۹	شکل ۶-۶ نمونه‌ای از نقشه سازمان فضایی بخش کشاورزی
۲۵۱	شکل ۶-۷ نمونه‌ای از نقشه سازمان فضایی بخش خدمات
۲۵۹	شکل ۶-۸ پایه‌های مزیت‌های رقابتی منطقه‌ای
۲۶۴	شکل ۶-۹ نمونه نقشه توزیع دفاتر پست شهری و روستایی به تفکیک شهرستان
۲۶۷	شکل ۶-۱۰ نمونه نقشه شبکه فیبر نوری
۲۷۲	شکل ۶-۱۱ نمونه‌ای از نقشه شبکه راه‌ها
۲۸۰	شکل ۶-۱۲ نمونه‌ای از نقشه الگوی فضایی نظام ارتباطات
۲۸۲	شکل ۶-۱۳ نمونه‌ای از نقشه شبکه برق
۳۱۰	شکل ۶-۱۴ مأموریت‌ها و رویکردهای مناطق آزاد ایران برای توسعه روابط تجاری با همسایگان

صفحه	عنوان
۳۱۰	شکل ۶-۱۵ محورهای اصلی کسب و کار در مناطق آزاد ایران
۳۱۸	شکل ۶-۱۶ انواع درآمدهای عمومی منطقه
۳۲۱	شکل ۶-۱۷ منحنی لورنز
۳۲۸	شکل ۶-۱۸ نمونه‌ای از نقشه جریان‌های اقتصادی منطقه
۳۲۹	شکل ۶-۱۹ نمونه‌ای از نقشه سازمان فضایی فعالیت و جریان‌های منطقه
۳۳۸	شکل ۶-۲۰ مثلث گارنیه و شاپو
۳۴۱	شکل ۶-۲۱ ساختار کلی روش سوآت
۳۴۲	شکل ۶-۲۲ ساختار کلی انتخاب راهبرد مبتنی بر روش سوآت
۳۴۷	شکل ۷-۱ ابعاد افقی و عمودی نظام سیاست‌گذاری کشور
۳۴۸	شکل ۷-۲ سطوح مدیریت عمومی در ایران
۳۵۰	شکل ۷-۳ سطوح مدیریت تحت مدیریت میانی
۳۵۳	شکل ۷-۴ جایگاه شبکه‌های مدنی در بخش‌های اصلی یک جامعه
۳۷۶	شکل ۸-۱ نمونه‌ای از نقشه پیوندهای فیزیکی استان زنجان (براساس تعداد مسافر جابه‌جاشده)
۳۷۸	شکل ۸-۲ نمونه‌ای از نقشه پیوندهای درون منطقه‌ای سکونتگاه‌ها براساس بار حمل شده
۳۸۰	شکل ۸-۳ نمونه‌ای از نقشه پیوندهای بخش صنعت بین مراکز سکونتگاهی
۳۹۱	شکل ۸-۴ نمونه‌ای از نقشه پیوندهای جمعیتی میان سکونتگاه‌ها
۴۱۵	شکل ۹-۱ نمایش متغیرها متناسب با تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها
۴۱۹	شکل ۹-۲ نمونه ماتریس اولیه در نرم‌افزار سناریو ویزارد
۴۲۰	شکل ۹-۳ نمونه ماتریس اثرات متقابل ارزش‌گذاری شده در نرم‌افزار سناریو ویزارد
۴۲۰	شکل ۹-۴ نمونه جدول سناریوها در نرم‌افزار سناریو ویزارد
۴۲۱	شکل ۹-۵ نمونه ماتریس اثرات متقابل ارزش‌گذاری شده
۴۲۳	شکل ۹-۶ فرایند روش متاسوآت
۴۲۴	شکل ۹-۷ معیارهای چهارگانه شرایط VRIO در مدل متاسوآت
۴۲۶	شکل ۹-۸ نمونه‌ای از نقشه رقابتی
۴۲۶	شکل ۹-۹ نمونه‌ای از نقشه راهبردی
۴۲۷	شکل ۹-۱۰ ابعاد مدل پستل
۴۲۸	شکل ۹-۱۱ انواع مدل‌های مبتنی بر مدل پست
۴۳۰	شکل ۹-۱۲ مراحل اجرایی آینده‌نگاری منطقه‌ای
۴۳۱	شکل ۹-۱۳ مراحل شناسایی و تحلیل اهداف بنیادین در طرح‌های آمایش منطقه‌ای
۴۳۳	شکل ۹-۱۴ فرایند تعیین اهداف و آرمان‌ها در طرح‌های آمایش منطقه‌ای
۴۳۴	شکل ۹-۱۵ تدوین چشم‌انداز کلان و مأموریت‌های یک منطقه آمایش منطقه‌ای
۴۴۱	شکل ۹-۱۶ فرایند سنجش پابرجایی

هفده

صفحه	عنوان
۴۴۴	شکل ۹-۱۷ فرایند اجرایی تدوین طرح آمایش منطقه
۴۴۵	شکل ۹-۱۸ نمونه‌ای از نقشه محورها و کریدورهای توسعه
۴۴۶	شکل ۹-۱۹ نمونه‌ای از نقشه تخصص‌های منطقه‌ای
۴۴۶	شکل ۹-۲۰ نمونه‌ای از نقشه الگوی استقرار فعالیت‌ها
۴۴۷	شکل ۹-۲۱ نمونه‌ای از نقشه الگوی خدمات اجتماعی و خدمات برتر منطقه در افق برنامه
۴۴۷	شکل ۹-۲۲ نمونه‌ای از نقشه الگوی شبکه‌های اصلی زیربنایی در افق برنامه
۴۴۸	شکل ۹-۲۳ نمونه‌ای از نقشه قلمروها و نقاط دارای توان زیست و فعالیت
۴۴۸	شکل ۹-۲۴ نمونه‌ای از نقشه شکل‌بندی و الگوی سازمان فضایی در افق برنامه
۴۵۸	شکل ۹-۲۵ بایستگی‌های نظام مدیریت و پایش برنامه‌های آمایش منطقه‌ای

پیشگفتار

در میانه قرن بیستم، هم‌زمان با ورود چارچوب‌های راهبردی و چشم‌اندازهای قلمروی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای، فرایند برنامه‌ریزی در جهت تدبیر، اندیشه و کارایی بیشتر، تحت لوای دو مفهوم فضایی و راهبردی رواج یافت و برنامه‌ریزی فضایی راهبردی به منزله برنامه‌ریزی‌ای بلندمدت برای توسعه سرزمینی، در عرصه‌های علمی و عملی پذیرفته شد. بدین سبب پیوستن برنامه‌ریزی راهبردی به برنامه‌ریزی فضایی، پاسخی شایسته به عدم کارایی و مشکلات برنامه‌ریزی سنتی، در مواجهه با پویایی‌های محیط مورد برنامه‌ریزی بود. این تحولات در فرایند برنامه‌ریزی منطقه‌ای، که با تمرکز بر روابط فضایی سرزمین و با نگاهی راهبردی توأم بود، راه و روشی مؤثر از یکپارچه‌سازی سیاست‌های اقتصادی، زیست‌محیطی، فرهنگی و اجتماعی را درباره تأثیر فضایی و مکانی نشان می‌داد که در همه سطوح ملی، منطقه‌ای، شهری و محلی تحولی بنیادین را در پارادایم غالب برنامه‌ریزی به وجود آورد. این رهیافت با گسترش متون علمی و آراء محققان و نظریه‌پردازان برنامه‌ریزی، به شکل نظریه برنامه‌ریزی تکامل یافت، تا آنجا که امروزه به‌مثابه پارادایم مسلط برنامه‌ریزی به کار می‌رود.

این تغییر پارادایم در ادبیات علمی کشور ایران با عنوان آمایش سرزمین مصطلح شد. محققان با بهره‌گیری از علم آمایش سرزمین، تفکری را زیر سؤال بردند که در ایران رفته‌رفته به هشتاد سالگی خود می‌رسید؛ حال آنکه با روندهایی که داشت از دستیابی به توسعه بازمانده بود. تفکری که طی سالیان گذشته با وجود بهره‌گیری از منابع فراوان و متنوع محیطی و تجارب زیستی پایدار چندین هزارساله، نتوانست برای مسئله توسعه‌نیافتگی، عدم توازن منطقه‌ای، ناپایداری، تمرکزگرایی و قطبی‌شدن قلمرو کشور راه‌حلی بیابد. این تفکر با کژاندیشی خود به کژکارکردی مدیریت توسعه منطقه‌ای منجر شد و سبب به وجود آمدن عدم تعادل‌های منطقه‌ای شد که آن نیز به نوبه خود مشکلات جدی از قبیل تراکم‌های جمعیتی فراتر از ظرفیت‌های محیطی در کلان‌شهرها، آلودگی‌های زیست‌محیطی، پیامدهای تغییر اقلیم،

کمبود منابع آب و بسیاری از مسائل و مشکلات اجتماعی و اقتصادی را در کشور به همراه آورد. بر همین اساس ضروری است به شیوه برنامه‌ریزی مبتنی بر آمایش برای توسعه منطقه‌ای کشور توجه کنیم.

درواقع هدف آمایش سرزمین توزیع بهینه جمعیت و فعالیت در سرزمین است به گونه‌ای که هر منطقه متناسب با ظرفیت‌ها، نیازها و موقعیت خود، از سطح مقبولی از توسعه برخوردار باشد و با توجه به توان و ظرفیت محیطی و اقتصادی خود جمعیت داشته باشد. به بیان ساده‌تر، هدف کلی در علم آمایش سرزمین، سازمان‌دهی فضا به منظور بهره‌وری از سرزمین در چارچوب منابع و منافع ملی است. با استفاده از این دانش راهکارهای مناسبی برای تحقق توسعه متوازن، همه‌جانبه و پایدار در سطح سرزمین ارائه می‌شود. برنامه‌ریزی آمایشی از کنش متقابل و اجماع دیدگاه‌های اقتصادی، جامعه‌شناسی و جغرافیایی، با تأکید فراوان بر عوامل نرم (تعاملات و برهم‌کنش‌های غیرطبیعی مانند عوامل اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و الگوهای حکمروایی) شکل می‌گیرد. ویژگی اصلی این برنامه‌ریزی چندنظمی و کلان‌نگر بودن در سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است.

البته نباید توقع داشت که با تهیه و اجرای طرح‌های آمایش سرزمین تمامی مشکلات کشور و عدم تعادل‌های منطقه‌ای حل شود اما گذار از مشکلات فعلی و چشم‌اندازی که با روندهای کنونی پیش روی کشور خواهد بود و نیز نیل به توسعه متوازن و متعادل منطقه‌ای در گرو راهبردها و برایندهای منتج از برنامه‌های آمایش سرزمین در مقیاس ملی و منطقه‌ای است. از آنجا که کارکردهای آمایشی هر منطقه از محیط طبیعی، ساختارهای فعالیت و نظام استقرار آن منطقه با تأکید بر تعاملات و برهم‌کنش‌های غیرطبیعی مانند عوامل اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و الگوهای حکمروایی آن منطقه نشئت می‌گیرد و نظام عملکردی آن منطقه را شکل می‌دهد، توجه به آن در فرایند توسعه یک منطقه انکارناپذیر است. بنابراین هر منطقه نیازمند توسعه‌ای است که با کمک برنامه‌های آمایش منطقه‌ای و با تأکید بر ظرفیت‌ها و نهادهای بومی، به دست می‌آید و به توانمندسازی و مقتدرسازی جوامع کمک می‌کند.

در همین راستا نوشتار حاضر ضمن پایبندی به شرح خدمات مطالعات برنامه‌های آمایش، بنیان‌های نظری و مدل‌های کاربردی در فرایند تهیه برنامه‌های آمایش منطقه‌ای را تشریح می‌کند. ساختار کتاب در قالب سه بخش و نه فصل تنظیم شده است. در بخش اول سعی کردیم مفاهیم، بنیادها و دیدگاه‌های نظری آمایش سرزمین را در حد نیاز مخاطبان تشریح کنیم. در بخش دوم به بررسی وضع موجود یک منطقه پرداختیم. در این بخش، بررسی

طرح‌های فرادست و تعیین حوزه نفوذ، مطالعات طبیعی و جغرافیایی، مطالعات تاریخی، مطالعات جمعیتی، مطالعات اقتصادی و زیربنایی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی، مطالعات سیاسی و نهادی و در نهایت بررسی پیوندهای بین سکونتگاهی در قالب فصول مجزا و به‌مثابه راهنمایی برای بررسی وضعیت منطقه در هر یک از این حوزه‌ها تدوین شده است. در بخش سوم با عنوان برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری، ضمن تشریح فرایند آینده‌نگاری و چشم‌اندازسازی توسعه منطقه‌ای، به نظام مدیریت و پایش برنامه‌های آمایش منطقه‌ای نیز پرداخته شده است. در پیوست‌ها نیز آخرین مصوبه شورای عالی آمایش سرزمین درباره جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین آمده است. مطالب کتاب با در نظر گرفتن برنامه‌های آمایش منطقه‌ای و ساختار آن‌ها و با توجه به بنیادهای متداول و مرسوم در این حوزه گردآوری، تنظیم، تدوین و ساختار بندی شده است. امید است این کتاب برای دانشجویان رشته‌های جغرافیا، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، آمایش سرزمین، شهرسازی، محیط زیست و علوم محیطی، اقتصاد منطقه‌ای، منابع طبیعی و کشاورزی و همچنین کارشناسان و مجریان امور، که به نوعی با برنامه‌ریزی آمایش سرزمین و آمایش منطقه‌ای ارتباط دارند، مؤثر باشد. بدون تردید ایرادهای روشی یا محتوایی این اثر با آراء و انتقادات ارزشمند صاحب‌نظران، متخصصان، صاحبان حرفه، سیاست‌گذاران و خوانندگان، هم در عرصه دانشگاهی و هم در عرصه اجرا، می‌تواند مرتفع شود. از این نظر، نگارندگان از آراء و نقدهای خوانندگان این اثر استقبال خواهند کرد و در راستای تکمیل این نوشتار از آن‌ها بهره خواهند برد. در پایان نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از زحمات ویراستار محترم، سرکار خانم نوابی و سازمان «سمت» در تدوین و انتشار این کتاب تقدیر و تشکر کنند که اگر زحمات و همکاری آن‌ها در مراحل مختلف نبود، این اثر به زیور طبع آراسته نمی‌گردید.

نگارندگان

زمستان ۱۳۹۸